

Коляда Н. М. Просвітницько-педагогічна діяльність студентської молоді в недільних школах України (60-ті рр. XIX ст.) / Н. М. Коляда // Ідея університету у європейському і національному вимірах: традиції, сьогодення, перспективи : Збірник тез науково-практичної конференції. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 100 с. – С. 42–43.

ПРОСВІТНИЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В НЕДІЛЬНИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ (60-ті рр. XIX ст.)

Коляда Н. М.

доктор педагогічних наук, професор

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Значні можливості для вирішення багатьох актуальних соціально-виховних проблем надасть розгляд функціонування вищих навчальних закладів – університетів – в історико-педагогічному та соціокультурному контексті. Тому цікавим у цьому плані є вивчення досвіду громадсько-освітніх ініціатив студентської молоді 60-х рр. XIX ст. в недільних школах України – нетрадиційних народно-просвітницьких закладів позашкільної освіти та освіти дорослих.

Підготовка до відкриття першої української недільної школи розпочалася ще в серпні 1859 р., коли на одному із засідань літературного гуртка (так званих студентських зібрань) студент V-го семестру історико-філологічного факультету Київського університету Св. Володимира Ф. Вороний вніс пропозицію про заснування у місті недільної школи. Після цього студенти звернулись із пропозицією – відкрити недільну школу у приміщенні Києво-Подільського повітового дворянського училища до його штатного наглядача І. Слепушкіна, який 21 серпня дав письмове підтвердження своєї згоди.

Отримавши дозвіл попечителя, студенти одразу розіслали в майстерні оголошення та листи з інформацією про умови прийому до недільної школи (зазначивши, зокрема, що роки не будуть служити перешкодою і школу зможуть відвідувати навіть дорослі); І. Слепушкін та П. Павлов здійснювали попередній запис усіх бажаючих навчатися. Перше офіційне повідомлення про недільні школи з'явилося в газеті «Киевский телеграф» за 23 вересня 1859 р. Таким чином, 11 жовтня 1859 р. завдяки старанням української студентської молоді в Києві у приміщенні Подільського повітового дворянського училища з'явилась перша недільна школа.

Успіх перших «недільників» став добрим прикладом для наслідування: вже 25 жовтня 1859 р. студенти Київського університету відкрили недільну школу в приміщенні прихідського училища по вул. Жилянській – так звану Новостроєнську, а наприкінці жовтня 1860 р. – на Печерську. У них був намір заснувати ще один такий навчальний заклад на Новому Строєнні, однак, вище духовенство не дало на це своєї згоди.

Ініціативу студентської молоді у справі відкриття недільних шкіл підтримали жінки-освітянки. Зокрема, завдяки старанням студентів та гімназистів 31 січня 1860 р. розпочала діяльність перша жіноча недільна школа, викладачами якої стали класні дами приватного жіночого пансіону пані Нельговської. Майже одночасно в Києві проходила підготовка до заснування ще двох недільних шкіл для жінок, відкритих у приміщеннях жіночої Фундуклеївської гімназії (6 листопада 1860 р.) та Подільського жіночого прихідського училища (11 листопада 1860 р.). Крім цього, київські студенти університету звернулися до офіційного начальства з проханням дозволити їм проводити недільні бесіди для арештантів. Таким чином, недільну школу було відкрито ще й у приміщенні міської в'язниці.

Упродовж 1859–1862 рр. з ініціативи студентства розпочали діяльність 5 недільних шкіл (4 чоловічих та 1 жіноча) у Харкові. Одна з чоловічих діяла при Харківському університеті, до складу організаторів та викладачів якої увійшли В. Гнилосиров, П. Лобко, В. Мова, А. Шиманов, М. Жученко та ін.

Приклад університетської молоді у справі заснування недільних шкіл підхопили учні середніх навчальних закладів України – гімназисти, які відкрили такі нетрадиційні народно-просвітницькі заклади у приміщеннях 1-ої Київської чоловічої гімназії (8 жовтня 1860 р.), Немирівської та Кам'янець-Подільської гімназій Подільської губернії (1861 р.), Житомирської гімназії Волинської губернії (1861 р.), Полтавської чоловічої гімназії (24 квітня 1860 р.), Чернігівської гімназії (17 квітня 1860 р.), 2-ої Одеської гімназії та ін.

Для студентства, яке складало ядро викладацького складу недільних шкіл (за даними П. Ширинського-Шихматова, з числа київських студентів було 9 розпорядників та 119 вчителів), організація недільного навчання, звичайно, була справою новою. Тому з метою теоретичного обґрунтування діяльності таких нетрадиційних навчальних закладів створювались об'єднання «недільників». Зокрема, у Києві було організоване «Товариство недільних шкіл», до складу якого увійшли студенти університету Св. Володимира – майбутні члени українських Громад [5, с. 41].

Студенти-викладачі виявили серйозний підхід до організації педагогічного процесу в недільних школах, вибору та розробки навчальних програм і методик. Про це свідчить зміст розробленої ними програми, поданої разом із заявою-проханням 19 вересня 1859 р. до канцелярії попечителя Київського учбового округу: все було добре виважено, продумано й аргументовано. У своїй педагогічній діяльності студенти-викладачі дотримувалися принципів гуманізації, демократизації, диференціації, індивідуалізації, наступності, наочності та ін., апробували та запроваджували прогресивні освітні методики, розроблені провідними педагогами сучасності – звукові методи навчання грамоти К. Ушинського, В. Золотова, Горбинського, методи бесіди, пояснювального читання, «перепитування прочитаного», вивчення читацьких інтересів учнів і т.д.

Недільні школи як нетрадиційні навчальні заклади другої половини XIX ст. – початку XX ст. суттєво відрізнялися від державних шкіл та училищ.

Навчання тут відбувалося один раз на тиждень (в неділю, суботу (для осіб єврейської національності) або святкові дні), в основному з 11-ої до 14-ої години.

Виявом колективної творчості студентів-«недільників» були педагогічні ради (як кожної окремої школи, так і загальноміські) – періодичні зібрання викладачів, які проводились з метою обміну досвідом та обговорення професійних та практично-шкільних питань, наприклад: про значення дисципліни, про виховний вплив школи, про переваги та недоліки методик викладання окремих предметів, про влаштування шкільних свят і т.п. До того ж у багатьох недільних школах під час роботи педагогічних рад практикувалось таке нововведення, як представництво учнів, які користувались правом не лише дорадчого, але й вирішального голосу.

Створюючи нову, громадсько-просвітницьку ідеологію, студенти-«недільники», всупереч чинному освітньому законодавству, працювали над удосконаленням навчальних програм. Окрім затвердженого переліку предметів викладання (закону Божого, російської і слов'янської грамоти, письма та арифметики), в багатьох недільних школах вивчали історію рідного краю, географію, хімію, біологію, народну медицину, іноземні мови, вивчати які виявили бажання самі учні. До того ж студенти-«недільники» разом із прогресивною вітчизняною громадськістю відстоювали природне право кожного народу, в тому числі й українського, – на освіту рідною мовою. Усвідомлюючи всю значущість піднятої проблеми, студенти-«недільники» добре розуміли, що перехід до викладання рідною мовою можливий за наявності відповідної навчально-методичної літератури. Підручники ж, видані Міністерством народної освіти та Синодом, зовсім не задовольняли методичних вимог діячів недільних шкіл. Тому викладачі самі бралися за перо з метою створення українських підручників, доступних для народу.

Недільні школи стали своєрідним центром залучення дітей та дорослих до надбань української культури, історії, традицій, фольклору тощо. Студенти власними силами створювали бібліотеки, переповнені творами вітчизняних письменників, організовували та проводили музично-театралізовані вистави, вечори, свята на честь ювілеїв відомих українських діячів, літературні читання, лекції з історії культури рідного народу і т.п. Саме недільні школи стали осередком поширення ідей національної самосвідомості та причетності до великого європейського народу – народу України.

У результаті проведеного історико-педагогічного дослідження розкрито громадсько-освітні ініціативи та узагальнено практичний внесок студентської молоді України 60-х рр. XIX ст. у становлення та розвиток недільних шкіл.